

Θανάσης Δ. Κωτσάκης
Ιστορικός

Δυτικά αρνητικά στερεότυπα για τους Έλληνες
από τον Μεσαίωνα έως σήμερα

Με τη ρωμαϊκή κατάκτηση ο ελληνικός κόσμος ήλθε ουσιαστικά για πρώτη φορά σε στενή επαφή με τον λατινικό, σε μια συνύπαρξη με πολλαπλές παραμέτρους. Πέρα όμως από την πολιτισμική ώσμωση μεταξύ των δύο πλευρών (αφενός τις επιδράσεις του ελληνικού πολιτισμού στον ρωμαϊκό και αφετέρου την πρόσληψη ρωμαϊκών πρακτικών και θεσμών από την Ανατολή μέσω της ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας), οι δύο κόσμοι ήλθαν και σε σύγκρουση ήδη από τον πρώιμο Μεσαίωνα. Παρατηρήθηκαν μάλιστα ανταγωνισμοί και προστριβές σε εκκλησιαστικό επίπεδο μεταξύ Παλαιάς και Νέας Ρώμης, που οδήγησαν στο σχίσμα μεταξύ Ρωμαιοκαθολικών και Ορθοδόξων.

Οι σχέσεις μεταξύ Ανατολής – Δύσης επιδεινώθηκαν μετά τη μεγάλη μετανάστευση, που έλαβε χώρα από τον 3ο έως τον 5ο αι. μ.Χ., όταν τα γερμανικά φύλα κατέκλυσαν τη δυτική Ευρώπη και κατέλυσαν το δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας, καταλαμβάνοντας τη Ρώμη (476 μ.Χ.)[1]. Παρά όμως τις επιδρομές, τις λεηλασίες και τις καταστροφές και στο ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας, τα γερμανικά φύλα δεν κατόρθωσαν να επιβληθούν και εκεί. Επιφανή μέλη της κωνσταντινουπολίτικης αριστοκρατίας συγκρότησαν το «*Πανελλήνιον*», έναν φορέα με έντονο αντιγερμανικό προσανατολισμό, που είχε ως στόχο την εκδίωξή τους από την περιοχή, κάτι που τελικά πραγματοποιήθηκε με τη λαϊκή εξέγερση του 400 μ.Χ. και την εξόντωση των Γότθων του πολεμάρχου *Γαϊνά*, που παρεπιδημούσαν στην Κωνσταντινούπολη[2].

Έκτοτε η βυζαντινή αυτοκρατορία θα συνεχίσει να βρίσκεται σε αντιπαράθεση με τα γερμανικά φύλα και τις δυτικές ηγεμονίες, με αποκορύφωμα την ιδεολογική σύγκρουσή της με την αυτοκρατορία του Φράγκου ηγεμόνα *Καρλομάγνου* και των επιγόνων του, που διεκδικούσε για λογαριασμό της τον τίτλο της «ρωμαϊκής αυτοκρατορίας» (800 μ.Χ.). Θέλοντας μάλιστα να μονοπωλήσουν τον τίτλο αυτό, οι Δυτικοί ηγεμόνες αποκαλούσαν τον βυζαντινό αυτοκράτορα απλώς «*βασιλέα*

[1] Τ. Λουγγής, «Το ανατολικό χριστιανικό κράτος (395-518)», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Ζ΄, Βυζαντινός Ελληνισμός – Πρωτοβυζαντινοί Χρόνοι, σσ. 127-128.

[2] Ό.π., σσ. 98-100.

των Ελλήνων»[3] και όχι «*των Ρωμαίων*», και αυτός με τη σειρά του αποκαλούσε τον αυτοκράτορα της Δύσεως απλώς «*ρήγα*»[4] και τους Φράγκους «*γένος βαρβάρων*»[5].

Ο Λιουτπράνδος της Κρεμώνας και η εικόνα του για τους Βυζαντινούς

Στο πλαίσιο των διπλωματικών επαφών μεταξύ των δύο πλευρών ο Γερμανός αυτοκράτορας Όθων Α΄ (962-973), ιδρυτής της μετέπειτα Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας του Γερμανικού Έθνους, απέστειλε στην Κωνσταντινούπολη τον λομβαρδικής καταγωγής Λιουτπράνδο, επίσκοπο Κρεμώνας, ώστε να διαπραγματευτεί με τον αυτοκράτορα Νικηφόρο Φωκά το συνοικέσιο του γιου του, Όθωνα Β΄, με την αρχοντοπούλα Θεοφανώ. Η κακή ωστόσο συμπεριφορά που φαίνεται ότι επέδειξαν οι βυζαντινές αρχές απέναντι στον Λιουτπράνδο, λόγω του ότι πήγε εκεί ως εκπρόσωπος του Γερμανού ηγεμόνα, ενός σφετεριστή της ρωμαϊκής νομιμότητας, τον εξόργισε και έγραψε μια άκρως εμπαθή και σφόδρα επικριτική αναφορά για το ταξίδι του στην Κωνσταντινούπολη με τον λατινικό τίτλο: "*De Legatione Constantinopolitana*". Το κείμενο αυτό, το οποίο απηχούσε πιθανότατα όχι μόνο τις προσωπικές του απόψεις αλλά και τις επικρατούσες στον δυτικό κόσμο αντιλήψεις, θεωρείται χρήσιμο για την ανίχνευση των ριζών του δυτικού ανθελληνισμού[6]. Σε αυτό οι Έλληνες παρουσιάζονται ως: «επιπόλαιοι», «ανόητοι», «κόλακες», «φιλάργυροι», «δόλιοι», «απατεώνες», «αναξιόπιστοι», «ψεύτες», «προδότες» κ.ά.[7], κάτι που ερμηνεύεται υπό το πρίσμα κάποιων «συμπλεγμάτων κατωτερότητας» από τα οποία διακατέχονταν οι τότε Δυτικοί απέναντι στην ακμάζουσα ανατολική αυτοκρατορία[8].

Πιο συγκεκριμένα, κατά τον Λιουτπράνδο:

> Ο Νικηφόρος είναι ένα πλάσμα πραγματικά τερατώδες, πυγμαίος με τεράστιο κεφάλι, με μάτια σαν του τυφλοπόντικα, με γενειάδα κοντή, πλατιά, πυκνή, ασπριδερή. Το μέτωπό του είναι ένα δάκτυλο πλατύ, η κόμη ατίθαση και άγρια στολίζει το άγριο πρόσωπο σαν να ήταν Ίοπας. Το δέρμα του είναι μαυριδερό σαν να ήταν Αιθίοπας. Είναι κοιλαράς με αδύνατους γλουτούς. Τα μπούτια είναι μεγάλα, δυσανάλογα με το κοντό του ανάστημα, τα πόδια του πλατιά. Φορούσε έναν παλιό χωριάτικο μανδύα, ξεφτισμένο και βρωμερό, και υποδήματα Σικυώνια. Ο λόγος του είναι θρασύς, αλλά ο νους του σαν της αλεπούς και σαν τον Οδυσσέα είναι επίορκος και ψευταράς[9].

Επίσης, ο βυζαντινός αυτοκράτορας είναι: *χωριάτης*, *κατσικοπόδαρος*, *κερατάς*, *γυναικωτός*, *μαλλιαρός*, *άξεστος*, *βάρβαρος*, *βάναυσος*, «*περπατά σαν γριά και έχει κατσικίσια μούρη*»[10].

Συνεχίζοντας, ο Λιουτπράνδος αποφαίνεται:

> Ο βασιλιάς των Ελλήνων είναι μαλλια-

[3] Ι. Καραγιαννόπουλος, *Το Βυζαντινό Κράτος,* Θεσσαλονίκη 1996, σ. 529.

[4] Λιουτπράνδος της Κρεμώνας, *Πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη του Νικηφόρου Φωκά*, Αθήνα 1997, σ. 26.

[5] Ε. Γλύκατζη–Αρβελέρ, *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*, Αθήνα 1997, σσ. 60, 72.

[6] Λιουτπράνδος της Κρεμώνας, σ. 21.

[7] Ό.π., σσ. 42-44, 62.

[8] Καραγιαννόπουλος, σ. 528. - Λιουτπράνδος της Κρεμώνας, σ. 21.

[9] Λιουτπράνδος της Κρεμώνας, σσ. 26-27.

[10] Ό.π., σ. 31.

ρός, φοράει χλαμύδα με μακριά μανίκια και γυναικείο μανδύα, είναι ψεύτης, απατεώνας, αδυσώπητος, πονηρή αλεπού, υπερόπτης, ψευδοταπεινόφρων, τσιγκούνης, πλεονέκτης, τρώει σκόρδο, κρεμμύδια και πράσα και πίνει βάλνιον. Απεναντίας, ο βασιλιάς των Φράγκων είναι καλοκουρεμένος, δεν φοράει γυναικεία ρούχα, σκεπάζει το κεφάλι του, είναι ειλικρινής, δεν εξαπατά κανέναν, είναι πολυεύσπλαχνος όταν πρέπει, αυστηρός όταν χρειάζεται, πάντα πραγματικά ταπεινόφρων, ποτέ του φιλάργυρος, δεν τρώει σκόρδο, κρεμμύδια και πράσα για να κάνει οικονομία στα ζώα[11].

Επίσης:

– Ο αυτοκράτορας «εξαπατά […] και δεν λέει σε κανέναν την αλήθεια. Έπραξε όμως όπως πράττουν πάντα οι Έλληνες!»[12].

– «Των Αργείων η πίστη αβέβαιη: Λατίνε πρόσεξε καλά. Μην τους πιστέψεις και μην ακούς τα λόγια τους. Για να κερδίσει το Άργος πόσο ψευδορκεί!»[13].

– «Η ψεύδορκος Ελλάδα»[14].

– «Των Δαναών τους δόλους και τούτους πάντες να κρίνετε από ένα και μόνο έγκλημα»[15].

– «Πόσο είναι έτοιμοι οι Έλληνες να ορκιστούν στο κεφάλι κάποιου άλλου»[16].

– «Ο τσιγκούνικος δείπνος τους αρχίζει και τελειώνει με μαρούλια, που κάποτε έκλειναν τους δείπνους των προγόνων τους»[17].

Διαπιστώνεται λοιπόν στα τελευταία αυτά αποσπάσματα ότι γίνεται χρήση αρνητικών στερεοτύπων για τους Έλληνες, προερχομένων από τη ρωμαϊκή αρχαιότητα, τα οποία, όπως αποδεικνύεται, ήταν εν χρήσει και κατά τον Μεσαίωνα. Η τελευταία μάλιστα φράση, αν και καθόλου κολακευτική για τους Έλληνες, αποδεικνύει ότι οι Δυτικοί θεωρούσαν τους βυζαντινούς απογόνους των αρχαίων Ελλήνων, δεδομένου ότι τους αντιμετώπιζαν ως μια ενιαία οντότητα. Οι δε αρνητικοί χαρακτηρισμοί εναντίον των Ελλήνων και ιδίως κατά του βυζαντινού αυτοκράτορα είναι εμφανώς υπερβολικοί και αποπνέουν εμπάθεια[18].

Έναν σχεδόν αιώνα λοιπόν προ του σχίσματος του 1054 διαπιστώνεται η ύπαρξη αρνητικών στερεοτύπων από την πλευρά των Δυτικών και δη των Γερμανών αναφορικά κυρίως με την αξιοπιστία των Ελλήνων και την εχθρότητά τους έναντι της Δύσεως. Από το 1054 και ύστερα θα προστεθεί στα παραπάνω και η μομφή του «*σχισματικού*» ή σπανιότερα του «*αιρετικού*», δεδομένου ότι η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία δεν θεωρούσε τους Ορθοδόξους αιρετικούς, παρά μόνο σχισματικούς[19]. Από τα τέλη δε

[11] Ό.π., σ. 50.

[12] Ό.π., σ. 44.

[13] Ό.π., σ. 62.

[14] Ό.π., σ. 62.- Γιουβενάλης, 10, 174.

[15] Ό.π., σ. 43.- Βιργίλιος, Αινειάδα, 2, 65.

[16] Ό.π., σ. 46.- Γιουβενάλης 6, 16.

[17] Ό.π., σ. 67.- Μαρτιάλης, 13, 14.

[18] Αργότερα όμως ο ίδιος ο συγγραφέας θα ανασκευάσει ουσιαστικά όσα γράφει, με το έργο του «*Ανταπόδοσις*», αναφερόμενος με σαφώς θετικά λόγια για τον κόσμο του Βυζαντίου: βλ. Λιουτπράνδος της Κρεμώνας, σσ. 81-95.

[19] Όμως και οι Έλληνες από τη δική τους πλευρά θεωρούσαν τους Δυτικούς «μιαρούς», «ακαθάρτους» και «αιρετικούς» και δεν αναγνώριζαν την εγκυρότητα των εκκλησιαστικών τους μυστηρίων: βλ. Δ. Πασχάλης, «Η Δυτική Εκκλησία είς τας Κυκλάδας», *Ανδριακά Χρονικά* 2-3 (1948), σ. 6. - Θ. Παπαδόπουλος, «Καθολικοί και Ορθόδοξοι στις Κυκλάδες», *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών* 15 (1994), σ. 171.

του 11ου αιώνα, με τη διεξαγωγή της Α΄ Σταυροφορίας[20] και ιδίως μετά την κατάλυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας από τα στρατεύματα της Δ΄ Σταυροφορίας, οι σχέσεις μεταξύ των δύο πλευρών θα επιδεινωθούν δραματικά[21]. Οι ηττημένοι μάλιστα Έλληνες θα αντιμετωπίσουν, πέρα από την καταπίεση, και τη χλεύη των Δυτικών κατακτητών, που τους θεωρούσαν μεταξύ άλλων «*λαό γραφιάδων*»[22].

Το Χρονικόν του Μορέως και η εικόνα του για τους Έλληνες

Η αντιπαλότητα μεταξύ «Ρωμαίων» (Ελλήνων) και Φράγκων (μεσαιωνικών Γάλλων) αποτυπώνεται και στο *Χρονικόν του Μορέως*, κείμενο του 14ου αιώνα, γραμμένο πιθανότατα από κάποιον γασμούλο[23] της Πελοποννήσου (στ. 758-761, 769):

Τίς νὰ πιστέψῃ εἰς Ρωμαῖον εἰς λόγον εἴτε εἰς ὅρκον;
λέγουσιν ὅτι εἶναι Χριστιανοὶ καὶ στὸν Θεὸν πιστεύουν·
ἐμᾶς τοὺς Φράγκους μέμφονται, λέγουν, κατηγοροῦν μας,
σκύλους μᾶς ὀνομάζουσι, ἀτοί τους ἐπαινοῦνται [...]
Ἀκούσατε τὲς αἵρεσες, τὲς ἔχουν οἱ Ρωμαῖοι[24].

Ἀκούσατε οἱ ἅπαντες, Φράγκοι τε καὶ Ρωμαῖοι,
ὅσοι πιστεύετε εἰς Χριστόν, τὸ βάφτισμα φορεῖτε,
ἐλᾶτε ἐδῶ νὰ ἀκούσετε ὑπόθεσιν μεγάλην,
τὴν κακοσύνην τῶν Ρωμαίων, τὴν ἀπιστίαν ὅπου ἔχουν.
Ποῖος νὰ θαρρέσῃ εἰς αὐτούς, ὅρκον νὰ τοὺς πιστέψῃ,
ἀφῶν τὸν Θεὸν οὐ σέβονται, ἀφέντη οὐκ ἀγαποῦσιν;
ὁ εἷς τὸν ἄλλον οὐκ ἀγαπᾷ μόνον μὲ πονηρίαν.
(στ. 724-730)[25].

Αναφορικά με το σχίσμα των δύο Εκκλησιών (1054), το *Χρονικόν του Μορέως* λέει:

Οἱ Φράγκοι γὰρ καὶ οἱ Ρωμαῖοι πίστιν μίαν ἐκρατοῦσαν·
τῆς οἰκουμένης οἱ ἀρχιερεῖς, Φράγκοι τε καὶ Ρωμαῖοι,
οἱ πατριάρχαι κ᾽ οἱ ἀρχιερεῖς οἱ πρῶτοι τῆς οἰκουμένης,
ἐπαῖρναν τὴν χειροτονίαν ἕκαστος ἀπὸ ἐκεῖνον,
ὅπου ἦτον Πάπας κι ἀρχιερεὺς εἰς τὸ σκαμνὶ τῆς Ρώμης.
Διαβόντα γὰρ χρόνοι πολλοὶ αὐτεῖνοι οἱ Ρωμαῖοι,
Ἕλληνες εἶχαν τὸ ὄνομα, οὕτως τοὺς ὠνομάζαν,
– πολλὰ ἦσαν ἀλαζονικοί, ἀκομὴ τὸ κρατοῦσιν –

[20] Π. Γουναρίδης, «Η εικόνα των Λατίνων την εποχή των Κομνηνών», *Σύμμεικτα* 9 (1994), σ. 160.

[21] Γλύκατζη–Αρβελέρ (1997), σσ. 116-122.

[22] Αμέσως μετά την πτώση της βασιλεύουσας το 1204, οι Λατίνοι κατακτητές, θέλοντας να γελοιοποιήσουν τους ηττημένους, φορούσαν φαρδιά φορέματα και φτιασίδια και κρατούσαν χαρτιά στα χέρια τους, θεωρώντας ότι οι Βυζαντινοί ήταν ένας «λαός από γραφιάδες»: βλ. Γουναρίδης, σ. 171.

[23] *Γασμούλοι*, *βασμούλοι* ή *μπαστάρδοι* ονομάζονταν όσοι είχαν πατέρα Λατίνο και μητέρα Ελληνίδα, φαινόμενο όχι σπάνιο για το λατινοκρατούμενο Αιγαίο του ύστερου Μεσαίωνα: βλ. P. Lock, *Οι Φράγκοι στο Αιγαίο*, Αθήνα 1998, σσ. 469-470.

[24] *Το Χρονικόν του Μορέως*, Αθήνα 2005, σ. 35. - Θ. Σανσαρίδου–Hendrickx, *Εθνικισμός και εθνική συνείδηση στον Μεσαίωνα με βάση το Χρονικό του Μορέως*, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 57-58.

[25] *Το Χρονικόν του Μορέως*, σσ. 33-34.

ἀπὸ τὴν Ῥώμη ἀπήρασιν τὸ ὄνομα τῶν Ρωμαίων.
Ἀπ᾽ αὐτῆς τῆς ἀλαζονείας, τὴν ἔπαρσιν ὅπου εἶχαν
ἀφήκασιν τὸν ὄρδιναν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρώμης,
καὶ στήκουν ὡς σχισματικοί, μόνι τὸ καῦχος ἔχουν.
Τηρήσετε, ἄρχοντες καλοί, τὴν ἀπιστίαν ὅπου ἔχουν·
λέγουν ὅτι εἶναι Χριστιανοί, καὶ ἀλήθειαν οὐ κρατοῦσιν·
τὸν ὅρκον τους οὐδὲν κρατοῦν, οὐδὲ Θεὸν φοβοῦνται·
μόνον τὸ βάφτισμα ἔχουσι τὸ τῆς χριστιανωσύνης.
(στ. 789-804)[26]

Στα παραπάνω αποσπάσματα είναι επίσης έκδηλη η αντιπάθεια των Φράγκων έναντι των μεσαιωνικών Ελλήνων, οι οποίοι παρόλα αυτά θεωρούνταν από τους Δυτικούς ως ένας λαός με ιστορικό βάθος, που έχει ως πρόγονούς του τους αρχαίους Έλληνες (στ. 794-795, 797). Στο πλαίσιο αυτό φαίνεται ότι κινείται και η ευρέως διαδεδομένη στη Δύση παράδοση της δήθεν τρωικής καταγωγής πολλών δυναστικών οίκων της Ευρώπης, που θεωρούσαν εαυτούς απογόνους του Αινεία, οικιστή της Ρώμης, και βεβαίως αντιπάλου όλων των βασιλέων των Αχαιών, των ομηρικών ηρώων του ελληνικού κόσμου, άρα και του Βυζαντίου[27].

Λίγα χρόνια δε μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Οθωμανούς Τούρκους, στα τέλη του 15ου αιώνα, ο Γερμανός προσκυνητής μοναχός Felix Faber σημειώνει: «*Οι Λατίνοι και οι Έλληνες αλληλομισούνται σε τέτοιο σημείο, που όλες οι χριστιανικές νίκες κατά των Τούρκων θα είναι μάταιες, αν δεν εξοντωθούν πρώτα οι Έλληνες*»[28].

«Ανθελληνικά» στερεότυπα Δυτικών από τους Νεώτερους Χρόνους μέχρι και την Ελληνική Επανάσταση

Το παραπάνω αρνητικό για τους Έλληνες μοτίβο θα επαναληφθεί ώς έναν βαθμό και στα έργα Δυτικών περιηγητών που επισκέφθηκαν το Αιγαίο κατά τον 16ο, 17ο και 18ο αιώνα, όπως και σε αυτά διαφόρων Δυτικών αξιωματούχων. Επί παραδείγματι:

Ο Βενετός μοναχός Paolo Sarpi (1552-1623) αποκαλούσε τους Έλληνες «απίστους» και έλεγε ότι χρειάζονται «λίγο ψωμί και πολύ ξύλο» (“*poco pane e molte bastonate*”) και ότι θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως άγρια θηρία, να ταπεινώνονται συνεχώς και να εμποδίζονται από την εξάσκηση στα όπλα[29].

Ο Ιταλός προσκυνητής Zuarllardo γράφει στα τέλη του 16ου αιώνα: «*Δεν πρέπει να εμπιστεύεσαι πολύ τους Έλληνες. Είναι γνωστοί εχθροί μας*»[30].

Ο Γάλλος περιηγητής του Αιγαίου Jean Thévenot (1633-1667) σημείωνε ότι «*Οι Έλληνες είναι φιλάργυροι, άπιστοι, προδότες, παιδεραστές, άκρως εκδικητικοί, υποκριτές και πολύ δεισιδαίμονες*», καθώς και ότι «*μισούν τους Καθολικούς περισσότερο από τους Τούρκους*»[31].

Ο Γάλλος Ιησουίτης Robert Saulger (1637-1709) αποκαλούσε τους ορθοδόξους κατοίκους των Κυκλάδων «*σχισμα-*

[26] Ό.π., σ. 36.

[27] Ε. Γλύκατζη–Αρβελέρ, *Γιατί το Βυζάντιο*, Αθήνα 2009, σσ. 222-223.

[28] Κ. Σιμόπουλος, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τόμ. Α΄, Αθήνα 1981, σ. 147.

[29] Πασχάλης, σ. 18.

[30] Σιμόπουλος, ό.π., σ. 147.

[31] Πασχάλης, σσ. 18-19.

τικούς» και «*δεισιδαίμονες*»[32], ενώ θεωρούσε ότι οι Έλληνες «*είναι υπερήφανοι όταν υπερτερούν, αλλά ταπεινοί όταν χάνουν και γίνονται εξ ανάγκης κάποτε ψεύτες*»[33]. Επίσης, «*είναι πανούργοι, λίγο φιλαλήθεις και ασταθείς στη φιλία τους. Γι' αυτό στην Ανατολή θα σας κάνουν λόγο για την ελληνική απιστία ή θα σας πουν να πιστεύετε τα αντίθετα από εκείνα που λέγουν οι Έλληνες*». Συμπληρώνει όμως ότι αυτά δεν ισχύουν για όλους, αφού γνώρισε στο Αρχιπέλαγος «*πολλούς που ήταν εξαιρετικά ειλικρινείς, έντιμοι και σώφρονες*»[34].

Θα πρέπει εδώ να υπογραμμιστεί, ότι τα παραπάνω αποσπάσματα δεν είναι τα αντιπροσωπευτικότερα των Δυτικών συγγραφέων που αναφέρονται στους ελληνορθόδοξους πληθυσμούς του Αιγαίου. Δεν είναι συνήθως ο ανθελληνισμός το πλέον κυρίαρχο στοιχείο στα κείμενά τους[35]. Ωστόσο, η επανάληψη κατά τους Νεώτερους Χρόνους αρνητικών μεσαιωνικών στερεοτύπων για τους Έλληνες είναι κάτι που δεν θα μπορούσε να περάσει απαρατήρητο. Το φαινόμενο αυτό εντάσσεται προφανώς στο γενικότερο κλίμα της εποχής στον δυτικοευρωπαϊκό χώρο, όπου η εικόνα για τον Έλληνα δεν ήταν κατά κανόνα η θετικότερη[36].

Αργότερα μόνο, με την εμφάνιση καλλιτεχνικών και ιδεολογικών ρευμάτων, όπως του Ρομαντισμού, θα αναζωπυρωθεί στη Δυτική Ευρώπη το ενδιαφέρον όχι μόνο για την αρχαία Ελλάδα, αλλά και για την τύχη των συγχρόνων, υποδούλων Ελλήνων. Πολλοί μάλιστα Δυτικοευρωπαίοι θα έλθουν ως εθελοντές να πολεμήσουν στο πλευρό των Ελλήνων κατά την Ελληνική Επανάσταση (1821-29), φαινόμενο που θα επαναληφθεί και στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, στις κρητικές επαναστάσεις του 1866 και του 1896[37], καθώς και στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο (1912-13)[38], κυρίως από Ιταλούς Γαριβαλδίνους.

Από την άλλη, Δυτικοί ελληνιστές θα προαγάγουν σε σημαντικό βαθμό τα ελληνικά γράμματα (π.χ. ο Λουδοβίκος, βασιλιάς της Βαυαρίας και πατέρας του

[32] R. Saulger, *Ιστορία των αρχαίων Δουκών και λοιπών ηγεμόνων του Αιγαίου Πελάγους*, Paris 1698, μετάφραση Α. Καράλης, Ερμούπολη 1878, σσ. 42-43.

[33] B. Slot, «Ο ιεραπόστολος Robert Saulger (1637-1709), ιστοριογράφος των Κυκλάδων», *Μνημοσύνη* 6 (1976-1977), σ. 139.

[34] Μ. Ρούσσος–Μηλιδώνης, *Ιησουίτες του 17ου και 18ου αιώνα περιγράφουν το Αιγαίο*, Αθήνα 1989, σ. 54.

[35] Υπάρχουν και παραδείγματα φιλελληνικής οπτικής Δυτικών περιηγητών του 17ου και 18ου αιώνα: «*Ας θυμόμαστε γενναιόψυχα ότι οι Έλληνες είναι αυτοί που υπερασπίζονται την πίστη και ότι η Δύση την δέχθηκε εν μέρει από αυτούς*»: βλ. Μ. Ρούσσος–Μηλιδώνης, *Η Τουρκοκρατούμενη "Ελλάδα" μέσα από ανέκδοτα έγγραφα Ιησουιτών του 17ου και 18ου αιώνα*, τόμ. Α΄, Αθήνα 2002, σ. 50. Το φαινόμενο αυτό θα μπορούσε να αποτελέσει το αντικείμενο μίας ξεχωριστής μελέτης.

[36] Slot, σ. 133. Αναφέρεται επίσης ενδεικτικά ότι σε λαϊκό γερμανικό πίνακα του 17ου αιώνα, όπου καταγράφονταν τα προτερήματα και τα ελαττώματα των λαών της Ευρώπης, οι Έλληνες ταυτίζονταν με τους Τούρκους: βλ. Γλύκατζη–Αρβελέρ (2009), σσ. 75-76. Βεβαίως και οι Έλληνες από την πλευρά τους δεν έτρεφαν και τα καλύτερα των αισθημάτων για τους Δυτικούς, ήδη από τη βυζαντινή περίοδο, κάτι που θα μπορούσε επίσης να αποτελέσει το αντικείμενο μίας ξεχωριστής μελέτης.

[37] Α. Παναγόπουλος, «Κοινοί αγώνες και θυσίες εναντίον του ξένου ζυγού - Ανεξαρτησία Ελλάδας και Ιταλίας», *Επίκαιρα* 75 (24-3-2011).

[38] Δ. Χατζόπουλος, *Οι Γαριβαλδινοί και η μάχη του Δρίσκου*, Αθήνα 1914, σσ. 10-12.

Όθωνα της Ελλάδος) και, παρά τη μονομερή εμμονή τους στην αρχαία Ελλάδα και την απόρριψη του βυζαντινού παρελθόντος, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως πραγματικοί και θερμοί φιλέλληνες, δεδομένης και της έμπρακτης στήριξής τους στον ελληνικό εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα[39]. Δεν εξέλιπαν ωστόσο και περιπτώσεις άλλων Δυτικοευρωπαίων αρχαιολατρών, που ήταν ταυτόχρονα και σφοδροί μισέλληνες, όπως ο Ολλανδός *Κορνήλιος de Pauw*, ο Πρώσσος *Jacob Salomon Bartholdy*, οι Άγγλοι *William Gell* και *Thomas Thorthon*[40], καθώς και οι επίσης Άγγλοι *Richard Chandler* και *Charles Perry*, οι οποίοι υποστήριζαν ότι οι σύγχρονοι Έλληνες είναι «*πολυμήχανος, πονηρός και πανούργος λαός*» και ότι είναι «*δόλιοι, απατεώνες και προδότες*»[41]. Ο πιο γνωστός πάντως διανοούμενος της κατηγορίας αυτής υπήρξε ο Αυστριακός *Jakob Philipp Fallmerayer* (1790-1861), ο οποίος μας έμεινε κυρίως γνωστός για τις θεωρίες του περί απουσίας οποιασδήποτε σχέσης μεταξύ των αρχαίων και των νεώτερων Ελλήνων[42].

Επίσης, στα μέσα του 19ου αιώνα η εικόνα των Ελλήνων για μεγάλο τμήμα της δυτικοευρωπαϊκής κοινής γνώμης υπήρξε άκρως αρνητική, δεδομένης της απροθυμίας της Ελλάδας για συμπαράταξή της με τον δυτικό συνασπισμό, που εξεστράτευσε εναντίον της Ρωσίας κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου (1853-1856), αλλά και της αποστολής Ελλήνων εθελοντών στο πλευρό των Ρώσων[43]. Η γενικότερη πάντως εικόνα των Δυτικών για τον ορθόδοξο κόσμο δεν ήταν κατά κανόνα και η καλύτερη, σε αντιδιαστολή π.χ. με την εικόνα που είχαν πολλοί στη Δύση για τη μουσουλμανική, πλην όμως συμμαχική τότε Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Δυτικοευρωπαϊκά και ιδίως γερμανικά αρνητικά στερεότυπα για τους Έλληνες (τέλη 19ου - αρχές 21ου αι.)

Η ενασχόληση με το αρχαίο ελληνικό παρελθόν και η προαγωγή των ελληνικών γραμμάτων θα συνεχιστεί πρωτίστως από τα γερμανικά μορφωτικά και ερευνητικά ιδρύματα και κατά τον 20ό αιώνα, ωστόσο η γεωπολιτική σύγκρουση ανάμεσα στις δύο χώρες, οι οποίες βρέθηκαν σε αντίθετα στρατόπεδα κατά τη διάρκεια των δύο παγκοσμίων πολέμων, δεν θα ευνοήσει την εκδήλωση φιλελληνικών αισθημάτων και για τους σύγχρονους Έλληνες, παρόλο που δεν εξέλιπαν και αρκετές περιπτώσεις Γερμανών φιλελλήνων καθ' όλο τον τελευταίο ενάμισι περίπου αιώνα. Ήδη από συστάσεως σχεδόν του γερμανικού κράτους, επί Bismarck (τέλη 19ου αι.), κάποιοι Έλληνες κατηγορούσαν τους Γερμανούς ότι στο πλαίσιο των γεωπολιτικών τους φιλοδοξιών επιθυμούσαν να διοικήσουν την

[39] Μ. Μήτσου, «Γερμανικός φιλελληνισμός», στο: *Ο φιλελληνισμός στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Επτά Ημέρες* (17-3-2002), σσ. 19-20.

[40] Κ. Σιμόπουλος, *Ξένοι Ταξιδιώτες στην Ελλάδα*, τόμ. Γ1, σ. 180.

[41] Ε. Μήτση, «Στη σκιά των μνημείων. Αρχαιολάτρες και αρχαιόσυλοι στην Ελλάδα του 18ου αιώνα», *Σύγχρονα Θέματα* 82 (2003), σ. 62.

[42] Γ. Καραμπελιάς, *Το 1204 και η διαμόρφωση του Νεώτερου Ελληνισμού*, Αθήνα 2006, σ. 403.

[43] Η Ελλάδα, τελικά, ευρισκόμενη σε αντίθετο στρατόπεδο με τη Δύση, θα πληρώσει ακριβά την πολιτική συμμαχίας της με την ομόδοξη Ρωσία, υφιστάμενη μεταξύ άλλων την κατάληψη της Αθήνας και του Πειραιά από τα γαλλικά και βρετανικά στρατεύματα (1854-1857): βλ. Σ. Παπαδόπουλος, «Ο Κριμαϊκός Πόλεμος και ο Ελληνισμός», στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΓ΄, σσ. 148, 165-166.

Ελλάδα «ως επαρχία της Βαυαρίας», υπό το δόγμα του “*Deutschland über Alles*”[44]. Σημειώνεται επίσης ότι ο σφιχτός εναγκαλισμός μεταξύ Γερμανίας και Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προ και κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου δεν ήταν άσχετος με τη συστηματική εξόντωση του μικρασιατικού Ελληνισμού από τους Νεοτούρκους, που έγινε κατόπιν σχεδιασμών και προτροπών Γερμανών αξιωματικών – συμβούλων τους, όπως π.χ. του *Liman von Sanders* πασά, που αποκαλούσε τους Μικρασιάτες Έλληνες «*εχθρικά στοιχεία, εμπνεόμενα με έξωθεν επαναστατικάς ιδέας*», τα οποία θα έπρεπε να διωχθούν ανηλεώς[45]. Κατά δε τη χιτλερική περίοδο υπάρχουν μαρτυρίες που αναφέρουν ότι οι Έλληνες κατηγορούνταν ως «*τεμπέληδες, καφενόβιοι κι αεριτζήδες*», τους οποίους οι Γερμανοί έλεγαν ότι θα υποχρεώσουν να εργάζονται «*όπως ξέρουν αυτοί να βάζουνε τους σκλάβους να δουλεύουνε*»[46].

Σήμερα, 70 χρόνια μετά, το σκηνικό αυτό επαναλαμβάνεται κατά κάποιο τρόπο, με μια άλλη όμως μορφή. Η στρατιωτική εισβολή του Γ΄ Ράιχ στην Ελλάδα έχει κατά κοινή ομολογία αντικατασταθεί από τη γερμανική οικονομική διείσδυση, που φθάνει σε βαθμό υπονόμευσης της εθνικής μας κυριαρχίας, στο πλαίσιο μίας οιονεί ανασύστασης του γνωστού από τις δεκαετίες του ’30 και του ’40 «*ζωτικού χώρου*» της Γερμανίας (“*Lebensraum*”).

Επίσης, δημοσιεύματα του γερμανικού τύπου, κυρίως ευρείας λαϊκής κατανάλωσης, χαρακτηρίζουν τους Έλληνες «παράσιτα», «τεμπέληδες», «απατεώνες», «κλέφτες», «ψεύτες», «άχρηστους», «αναξιόπιστους», οι οποίοι θα πρέπει να τιμωρηθούν με σκληρά οικονομικά μέτρα ή και με την απώλεια τμήματος της εδαφικής τους επικράτειας (π.χ. κάποιων νησιών[47] ή ακόμη και της ίδιας της Ακρόπολης![48]), κατά προτίμηση προς όφελος της Τουρκίας[49]. Παρόμοιου τύπου δημοσιεύματα έχουν εντοπιστεί και σε άλλες χώρες, όπως στη Δανία και σε άλλες σκανδιναβικές χώρες, δευτερευόντως στην Αγγλία και σπανιότερα στη Γαλλία[50], πρωτίστως όμως ίσως στην Ολλανδία, όπου, πέραν των παραπάνω, οι Έλληνες έχουν παρουσιαστεί και ως «εφευρέτες» του ομοφυλοφιλικού σεξ[51]. Συχνά δε Έλληνες μετανάστες που διαβιούν στην κεντρική και βόρεια Ευρώπη, κυρίως στον γερμανόφωνο χώρο και τη Σκανδιναβία, αντιμετωπίζουν

[44] Θ. Δαμαλάς, «Επίλογος προς ανασκευήν των εν τη περί Νάξου ομιλία περί νεωτέρου Ελληνισμού κρίσεων του κ. Κουρτίου», στο: *Νάξος. Ομιλία απαγγελθείσα μεν εν τω εν Βερολίνω επιστημονικώ συλλόγω την 21 Φεβρουαρίου 1846 υπό Ερνέστου Κουρτίου*, Αθήνα 1889, σ. 72.

[45] Μ. Ροδάς, *Πώς η Γερμανία κατέστρεψε τον Ελληνισμό της Μικράς Ασίας*, Μυτιλήνη 1916 (επανέκδοση Αθήνα 1995), σσ. 81, 87.

[46] Δ. Γληνός, *Τι είναι και τι θέλει το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο*, (1942), Αθήνα 1944, σ. 25.

[47] *Bild* (27-10-2010), “Verkauft doch eure Inseln, ihr Pleite-Griechen”.

[48] *Bild* (17-5-2011), “Muss Griechenland die Akropolis verkaufen?”.

[49] «Παραλήρημα ανθελληνικής προπαγάνδας», *newsbeast.gr* (29-9-2011).

[50] Σε μία περίπτωση οι Έλληνες παρουσιάζονται ως «τεμπέληδες», «απατεώνες», «διεφθαρμένοι» και «ομοφυλόφιλοι»: βλ. S. Guillon, *“On a bien fait d’humilier les Grecs !”, Liberation* (8-11-2011).

[51] Ολλανδική τηλεόραση VARA (31-12-2010), μετάφραση: «Ελλήνων Ένωσις», http://www.youtube.com/watch?v=lVtiQu03fJc&feature=player_embedded.

τη χλεύη και τις υβριστικές επιθέσεις μιας όχι ασήμαντης μερίδας των εκεί ιθαγενών πληθυσμών[52].

Αυτού του είδους όμως η πολεμική δεν περιορίζεται μόνο έναντι των Ελλήνων, αν και ο λαός μας αποτελεί κατά το τελευταίο διάστημα την προμετωπίδα των λαών που αντιμετωπίζονται απαξιωτικά, κυρίως από κύκλους του προτεσταντικού Βορρά. Λαοί κυρίως μεσογειακοί και καθολικοί, με όχι ιδιαίτερα μεγάλη έφεση στην οικονομική ανάπτυξη[53], αντιμετωπίζονται ως Ευρωπαίοι β΄ κατηγορίας, υφιστάμενοι αφενός τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης αφετέρου δε τη χλεύη κάποιων βορείων εταίρων τους στην Ευρώπη, που τους έχουν αποδώσει χαρακτηρισμούς, όπως του «οκνηρού», του «παρασίτου», του «γουρουνιού» κ.ά.[54], θεωρώντας παράλληλα ότι είναι «αμαρτωλοί», που θα πρέπει να «σωφρονιστούν»[55].

Η ύπαρξη των παραπάνω στερεοτύπων αποτελεί προφανώς προϊόν συνδυασμών διαφόρων παραμέτρων: αφενός των τρεχουσών πολιτικο-οικονομικών συνθηκών και αφετέρου της διαφορετικής ψυχοσύνθεσης, νοοτροπίας και ιστορικού και πολιτισμικού υποβάθρου μεταξύ των λαών της Ευρώπης. Φαίνεται λοιπόν ότι έχει κατά κάποιο τρόπο διαμορφωθεί στην Ευρώπη ένα ψυχολογικό χάσμα ανάμεσα στον προτεσταντικό Βορρά και τον καθολικό (και ελληνορθόδοξο) Νότο, κάτι που, όμως, λόγω της βαθμιαίας διάδοσης της οικονομικής κρίσης και βορείως των Άλπεων, αρχίζει και υποχωρεί, αν και ίσως όχι στον αναμενόμενο βαθμό.

Επιπλέον, το γεγονός ότι η Ελλάδα είναι μεν χώρα ευρωπαϊκή, όχι όμως και κατ’ ουσίαν δυτική[56], καθότι ορθόδοξη, φαίνεται ότι δεν δημιουργεί ευνοϊκές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη ιδιαίτερα φιλικών προς αυτήν αισθημάτων από την πλευρά δυτικών κύκλων που επηρεάζουν ώς ένα βαθμό την εκεί κοινή γνώμη, κάποιοι εκ των οποίων τη συνδέουν ή την ταυτίζουν με την εχθρική γι’ αυτούς Ρωσία[57], μιλώντας μάλιστα για «σλαβορθόδοξο» πολιτισμό[58], ενώ έχει γίνει λόγος και για την ύπαρξη μίας «ανίερης συμμαχίας»[59] ή ενός «άξονα του κακού» των

[52] Γ. Αποστολίδης, «Μας αποκαλούν τεμπέληδες, μας χλευάζουν ακόμα και στα εστιατόρια», *Έθνος της Κυριακής* (4-3-2012).

[53] Για το πώς συνδέεται κατά πολλούς η ανάπτυξη του καπιταλισμού με τον Προτεσταντισμό, σε αντιδιαστολή προς τον Καθολικισμό, βλ. Μ. Weber, *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*, μετάφραση Μ. Γ. Κυπραίος, Αθήνα 2000, σσ. 31-40.

[54] J. Fleischhauer, “Italienische Fahrerflucht”, *Der Spiegel* (23-1-2012).

[55] A. Frachon,“Et Dieu, dans la crise de l’euro?”, *Le Monde* (22-12-2011).

[56] Ως Δύση θα μπορούσαμε να προσδιορίσουμε από ιστορική και πολιτισμική άποψη τις περιοχές της Ευρώπης όπου επικρατεί ο Καθολικισμός και ο Προτεσταντισμός, ενώ χρησιμοποιείται και το λατινικό αλφάβητο. Στη Δύση θεωρείται ότι ανήκουν ακόμη πολιτισμικά εξωευρωπαϊκές χώρες, κατοικούμενες ως επί το πλείστον από απογόνους Βορειοευρωπαίων αποίκων, όπως π.χ. οι ΗΠΑ, ο Καναδάς, η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία: βλ. Σ. Χάντιγκτον, *Η σύγκρουση των πολιτισμών και ο ανασχηματισμός της παγκόσμιας τάξης*, Αθήνα 1999, σσ. 30-31, 217. Το γεγονός, επίσης, ότι, στο χρηματοδοτούμενο από την τότε ΕΟΚ βιβλίο Ευρωπαϊκής Ιστορίας (1990) του Γάλλου ιστορικού Jean Baptiste Duroselle, δεν συμπεριλαμβανόταν το Βυζάντιο, είναι ενδεικτικό των αντιλήψεων ορισμένων δυτικών κύκλων για τους Έλληνες.

[57] Καραμπελιάς, σ. 409.

[58] Χάντιγκτον, σσ. 31, 217-220, 223-224.

[59] Β. Στοϊλόπουλος, «Η εικόνα της Ελλάδας

ορθοδόξων Ελλήνων και των Σέρβων κατά την περίοδο των πολέμων της πρώην Γιουγκοσλαβίας τη δεκαετία του '90[60]. Επίσης, στον γερμανικό τύπο της εποχής είχε ανασυρθεί από το χρονοντούλαπο της ιστορίας η θεωρία του Fallmerayer, για προφανείς λόγους, και κυκλοφορούσαν χάρτες που παρουσίαζαν την Ελλάδα ως ένα συνονθύλευμα λαών, με τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου να ανήκουν στην Τουρκία[61].

Ανάλογα βεβαίως φαινόμενα καχυποψίας και εχθρότητας απέναντι στους Δυτικούς, και δη τους Γερμανούς, έχουν παρατηρηθεί κατά το παρελθόν και από την πλευρά κάποιων Ελλήνων ορθοδόξων, δεδομένων των πολλών συσσωρευμένων αρνητικών τους εμπειριών από τη μακραίωνη συνύπαρξή τους με τον δυτικό κόσμο. Υπό το πρίσμα λοιπόν όλων των παραπάνω θα μπορούσε να ερμηνευθεί το φαινόμενο της ύπαρξης σήμερα στην Ευρώπη ορισμένων αρνητικών στερεοτύπων για τους Έλληνες, σε συνάρτηση βεβαίως και με το γενικότερο ιστορικό υπόβαθρο των σχέσεων του Ελληνισμού με τη Δύση.

Ωστόσο, οι λαοί της Δύσης, μεταξύ των οποίων και τμήματα των πληθυσμών του ευρωπαϊκού βορρά[62], αρχίζουν και αντιλαμβάνονται πλέον τα πραγματικά αίτια της σημερινής παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, αναπτύσσοντας μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις φιλελληνικά αισθήματα, ακόμη και φιλελληνική δράση: π.χ. το κίνημα "*Je suis Grec*" («*Είμαι Έλληνας*»)[63], που έχει αναπτυχθεί στη Νάντη της Γαλλίας από τα τέλη του 2011, το οποίο έχει εξαπλωθεί και σε άλλες χώρες, αποτελεί το πρώτο ίσως σημαντικό παράδειγμα στην Ευρώπη κινήματος αλληλεγγύης προς τον ελληνικό λαό. Επίσης, από τον Φεβρουάριο του 2012 Ιταλοί δήμαρχοι προσφέρουν συμβολικά τον μισθό τους υπέρ του ελληνικού λαού, στο πλαίσιο της φιλελληνικής κίνησης αλληλεγγύης "*Magna Grecia*" («*Μεγάλη Ελλάδα*»)[64].

Ο ελληνικός πολιτισμός και οι πανανθρώπινες αξίες τις οποίες αυτός πρεσβεύει μπορούν να αποτελέσουν μια ρεαλιστική, εναλλακτική, οικουμενικού χαρακτήρα πρόταση απέναντι στο ατομοκεντρικό προτεσταντικό αξιακό σύστημα και την εργαλειακή αγγλοσαξωνική σκέψη, προϊόν της οποίας αποτελεί το κυρίαρχο σήμερα ανθρωποβόρο κοινωνικο-οικονομικό νεοφιλελεύθερο μοντέλο του προτάγματος του ατομικού κέρδους. Η πάλη λοιπόν σήμερα δεν γίνεται ανάμεσα στους Έλληνες και στους Δυτικούς, αλλά ανάμεσα στους λαούς και στους παγκόσμιους οικονομικούς ολιγάρχες και δυνάστες τους. Το αίτημα για επιστροφή στις αξίες του ελληνικού πολιτισμού φαντάζει πλέον ολοένα και πιο επιτακτικό για ολόκληρη την ανθρωπότητα, κάτι που συντελεί στο να έλθουν πιο κοντά οι Έλληνες με τους λαούς της Εσπερίας, αντιπαρερχόμενοι τις όποιες προκαταλήψεις και τα πάθη του παρελθόντος.

στον γερμανικό τύπο τα τρία τελευταία χρόνια», Ελλοπία (Καλοκαίρι 1994), σ. 54.

[60] H. Smith, "Greece faces shame of role in Serb massacre", *The Guardian* (5-1-2003).

[61] Στοϊλόπουλος, σσ. 54-56.

[62] *Zeit*, (10-2-2012), "Lasst die Griechen in Ruhe!". - *Tageszeitung*, (14-3-2012), "Demokratie statt Fiskalpakt!".

[63] http://jesuisgrec.blogspot.com.

[64] http://www.forgreece.eu.